

Richter Mátyás a székesfehérvári tűzoltók farsangi báljáról

Richter Mátyás István ciszterci áldozópap, tanár 1865-ben született a Nyitra megyei Németprónán. Középiszkoláit a privigyei római katolikus algimnáziumban kezdte, és az egri ciszterci főgimnáziumban fejezte be. 1881-ben lépett a Ciszterci Rendbe, ahol a Mátyás rendi nevet kapta.¹ Teológiai tanulmányokat folytatott Zircen és a rend budapesti intézetében, majd bölcsészhallgató volt a budapesti egyetemen. 1888-ban szentelték áldozópappá. Ekkor kezdte magyar, német, latin nyelv és irodalom szakos tanárként pedagógus pályáját. Előbb Baján tanított, majd három év elteltével Egerbe helyezték, Székesfehérvárra 1899-ben került. Itt egy év megszaktítással (1903-ban visszahelyezték Bajára) 1933-ig nevelte és oktatta a fehérvári ifjakat a Ciszterci Rend gimnáziumában.² A rend apátja 1933-ban ismét Egerbe helyezte alperjel tanárnak.

Richter Mátyás több mint három évtizedes fehérvári munkásságáról a Ciszterci Rend Székesfehérvári Katolikus Főgimnáziumának Értesítője szolgál értékes adatokkal. Az értesítő évente teszi közzé a gimnázium tanárainak névsorát, külön fejezetet szentel a tanárok társadalmi és irodalmi munkásságának. Richter Mátyás neve először az 1899–1900-as iskolai tanévre szóló értesítő lapjain szerepel. Tevékenységét a következőképpen foglalják össze: „Richter Mátyás: ciszt. r. áldozópap, rendes tanár; a Magyar Néprajzi Társaság tagja. Tantárgyai magyar, latin és német nyelv.”³ E rövid meghatározásból kiténik, hogy a gimnáziumi paptanár nem közömbös a népelet, a népi kultúra iránt. Elmélyült néprajzi érdeklődését számos előadás és cikk, illetve 1924-től a Magyar Néprajzi Társaság választmányi tagsága igazolja.⁴ Írásainak nagy része Nyitra vármegye néprajzával foglalkozik, ezen belül is hangsúlyt fektet a németajkú települések, különösen Németpróna népéletére. Első írását 1885-ben a Magyar Állam című folyóirat közölte, ettől kezdve számos publikációja jelent meg elsősorban a Nyitrai megyei Szemlében, az Ethnographiában, a Bajai Független Újságban, a Bajai Közönyben,⁵ és a székesfehérvári napilapokban. Az Ethnographiának 1896-ban lett munkatársa. Első közleményét⁶ számos tanulmány követte egészen 1946-ig, amikor a folyóiratban Az egri mészárosremeklés című írása azzal a szerkesztői megjegyzéssel zárult, hogy a szerző „gyengülő látására hivatkozással utolsó munkájával küldte be e közleményt”.⁷ A különböző folyóiratokban közzétett írásai mellett nem hagyható figyelmen kívül önálló műve, amely a németprónai származású papok életrajzát és irodalmi munkásságát foglalja össze.⁸ Noha a tekintélyes paptanár tanulmányainak jelentős része szülőföldje néprajzi értékeivel foglalkozik, számos publikációja jelent meg az egri, bajai, székesfehérvári jelesnapi hagyományokról is. A székesfehérvári Katolikus Legényegyletben és a székesfehérvári Múzeumegyesületben több alkalommal tartott előadást a téli és a tavaszi népszokásokról, írásait rendszeresen közölte a székesfehérvári sajtó.⁹ Közülük most azokra a munkáira kívánom felhívni a figyelmet, amelyek a székesfehérvári tűzoltó egyesület farsangi multságairól és a bőgőtemetés ceremóniájáról tudósítanak.

A Fejér megyei farsangi népszokások kutatásában nem ismeretlen a tűzoltóegylet nagyszabású bálján megrendezett bőgőtemetés. Lukács László a Fejér megyei népszokásokat összefog-

¹ Richter Mátyás István: A németprónai származású papok. Bp., 1914. 277. old.

² Szimyei József: Magyar írók élete és munkái. 11. köt. Bp. 1906. 968–969. old.

³ A Ciszterci Rend Székesfehérvári Kath. Főgymnasiumának értesítője 1899–1900. iskolai évről. Szfvár., 1900. 19. old.

⁴ A Magyar Néprajzi Társaság 1924. április 30-i felolvasói ülésén „Az ifjúmesterek” címmel (Adatok a németprónai céhéletből) tartotta székfoglalóját. A Ciszterci Rend Székesfehérvári Szent István Főgimnáziumának CXI. értesítője az 1923–24. iskolai évről. Szfvár., 1924. 9. old.

⁵ Richter Mátyás i. m. 280–281. old.

⁶ Richter M. István: Halotti szokások Német-Prónán és vidékén. Ethn. 1896. 398–408. old.

⁷ Ethnographia LVII. 1946. 64. – A cikkhez írt szerkesztői megjegyzés az utolsó híradás életéről

⁸ Richter Mátyás István: i. m.

⁹ Írásai többsége nem székesfehérvári vonatkozású

laló monografikus munkában két olyan bőgőtemetési gyászbeszédet is közzétett, amelyek valószínűleg a székesfehérvári tűzoltóegylet farsangi bálján hangzottak el. Mindkét gyászbeszéd igazolja, hogy a temetést parodizáló játékoknak ez a formája meghatározó eleme volt az előke-lő társaságok mulatásainak a XIX. század utolsó harmadában.¹⁰

Richter Máttyás a Fejérmegyei Napló 1931. évfolyamában Farsangi szokás címmel megjelent írását azért tartom különösen figyelemreméltónak, mert értékes adatokkal egészíti ki a bőgőtemetésről szóló eddigi ismereteket. A cikk szerint az 1870-es években a legfényesebb és legpompásabb álarcosbálnak a helybeli tűzoltó egyesület húshagyókeddi mulatsága bizonyult, amelyet a Magyar Király Szállóda nagytermében rendeztek. A farsangi időszak végére való tekintettel pontosan éjfélkor vége szakadt a mulatozásnak, a vendégek hazatértek, mert megkezdődött a nagybőjt. Akkoriban ez volt a farsang leglátogatottabb bálja, amely erkölcsi és anyagi sikerében túlszárnyalta a többi mulatságot. Ez a színvonal azonban néhány év múlva alább szállt, Richter Máttyás tudomása szerint azért, mert egyre több „kevésbé művelt közönség” jelent meg. Ekkor a vezetőség, hogy a bált vonzóvá és érdekessé tegye, kigondolta a farsang elmulását jelképező bőgőtemetés tréfás szertartását. Az első bőgőtemetést Kőmíves Imre,¹¹ az akkori színtársulat tagja rendezte. Közvetlenül éjfél előtt ő és a fiatalság egy része észrevétlenül eltűnt a táncteremből, majd egyesével a cigánybanda tagjai is kiosontak. A báli közönség egyszer csak arra lett figyelmes, hogy a folyosó felől gyászdal hallatszik, és egy gyászmenet közeledik. A menetet Kőmíves Imre vezette, utána haladt a cigánybanda saját szerzeményű gyászindulót húzva, mögöttük pedig két tűzoltó fekete lepellet letakart halottat cipelt, amely nem volt más, mint a nagybőjt, jelképezve a meghalt Karnevált, az elmúlt farsangot. Azután jött a gyásznép siránkozást utánozva. A menet a nagyterem közepén megállt, az „elhunyt” nagybőjt két székre helyezték. Kőmíves Imre szellemes, tréfás versben búcsúztatta el a „halottat”, azaz a farsangot, mire a gyásznép nagy műsírásba és fuldokló zokogásba tört ki. Utána a halottat a folyosó másik végére tették, és ott elföldelték, azaz a földre helyezték. Ezzel véget ért a farsang, és a tűzoltóbál is befejeződött. Néhány év múlva a bőgő számára koporsót is készítettek, amelyet a délutáni felvonuláson közszemlére tettek, s éjfélkor a nagybőjt ebbe helyezték bele. A búcsúztatás és elföldelés után azonban feltámadt a „halott”, és a báli közönség nagy örömeire virradatig folytatódott a mulatság.

Miután Kőmíves Imre színésztársaival elhagyta Székesfehérvárt, a városban nem igen akadt olyan költő, aki erre az alkalomra verset írt volna, és főleg nem olyan, aki saját szerzeményét el is szavalta volna. Ekkor a vezetőség hosszú tanácskozás után úgy döntött, hogy pályázatot hirdet egy alkalmi beszédre. A pályázatnak lett is eredménye. A legjobb búcsúztatót megjutalmazták, és egy jó szavallal a ravatal előtt el is mondtatták. A beszédet kinyomtatták, és városszer-te sok példányban terjesztették. Hogy az 1930-as évekbeli olvasóközönségnek fogalma legyen a beszéd tartalmát illetően, Richter Máttyás teljes terjedelmében tett közzé egy gyászbeszédet, amely a XIX. század 70-es éveinek végén a következőképpen hangzott:

„Tisztelt gyászoló közönség

Mélyen megrendülve és megtörve, gyászba borulva és teljesen elkeseredve állok itt e néma ravatal előtt. Megdöbben emberi szívem a sors borzasztó csapásai láttára. Ime, itt fekszik előttünk holtan az, akit még néhány perccel ezelőtt is ünnepeltünk! Elvesztettük őt, akit mindnyáján szerettünk és akit soha el nem felejtünk. Akit e koporsó takar, az igazi gentleman és általánosan ismert világfi, Karnevál herceg offensége volt. Jöttét mindenhol örömpresve várták és nagy hűhóval fogadták, halálát világszerte gyászo-lják. Mert hát, ki is voltál te nekünk, te felejthetetlen halott? Te a mi örökké mosolygó, vidám, pajkos cimboránk valál. Igen, a te életed csak vidámság, élvezés és boldogság vala. Nem volt hely, ahol nem uralkod-tál volna. Nem volt hely, ahol nem uralkodtál volna és nem volt ember, aki nem ismert volna.

Te voltál a mulató, dorbézoló, tobzódó, bohó, kicsapongó, csélcsep ifjak mintaképe, a viruló és már elvi-rult hajadonok ideálja, a papák zsarolója, a mamák ámitója! Veled együtt elhalt a vidámság, eltűnt a bohó-ság, s megszűnt a pajkosság és csintalanság.

¹⁰ Gelencsér József–Lukács László: Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében. Székesfehérvár, 1991. 197–208. old.

¹¹ Kőmíves Imre Bodajkon született 1839-ben, 1858-ban lett színész, és 1908-ig járta a vidéki színpadokat (Magyar Színházi Lexikon 1994. 420. old.)

Ha könnybelábadt szemeimet körülhordozom e gyászoló tömegben, lehetetlen észre nem vennem, mily őszinte részvét nyilatkozik meg a te halálod miatt. Sirat téged minden rendű és rangu hím- és nőnemű személy. De legjobb siratnak téged az eladó lányok, mert füstbe ment a kívánságuk. Kőműves Imre szerint:

Könnyektől a föld úgy agyon fog ázni,

Hogyha megfagy, lehet rajta korcsolyázni.

Azért siratnak téged, mert jól tudják, hogyha vége a te birodalmadnak: a farsangnak, akkor vége a lakúknak is.

A lányok után keservesen zokog elhunytad miatt minden vendéglős és korcsmáros, minden hitelező és uzsorás, minden cigány és hangász, minden potya fráter és lesipuskás. Hisz te voltál a kocsmák hőse, a telt erszények fosztogatója, minden nemű adósság csinálója, az ingyenélők és tányérnyalók pártfogója, sok botránynak és még több bajnak az okozója. Szívünk meghasad, ha meggondoljuk, hogy nem fogunk már látni csörgőspikával a fejedben, kulaccsal a kezében, rózsák és virágok közt díszes hintón feszelegni. Igen, elköltöztél tőlünk, te örökké jókedvű vig cimborá. Pohárcsengés mellett, nóta és muzsikaszó közt hunytad le, végkimerülés következtében szempilláidat, hushagyókedden, az éjféle órában. Itt hagytad kesergő pajtásaidat, a kifizetetlen számlák légióit (...) árván és elköltöztél oda, ahol semmiféle hitelező vagy jótálló nem ver fel álmaidból; se cukrász, se dívatkereskedő, se suszter, se szabó nem kedveskedik neked számlával, se végrehajtó nem kopogtat ajtódon, se rendőr vagy csendőr nem kísér utadon. Te nyugodtan pihenhetsz babéraidon és nem törődöl a világ ezer bajával!

De most már bucsuzom tőled, feledhetetlen jó barát! Menj oda, ahová nem kísér szipolyozó, zsaroló meg sáskahad és örülj, hogy megszabadultál minden adósságotól! Isten veled! Szerencsés utat! Szervusz!"¹²

Richter Mátyás értesülése szerint az 1880-as években a vezetőség, hogy a farsangi mulatságot változatosabbá, érdekesebbé és közkedveltebbé tegye, ismét újítást hozott be: életbe léptette a húshagyókedd délutáni maskarás felvonulást.¹³ A tűzoltók álarcos felvonulása sem ismeretlen a szakirodalomban, hiszen Lukács László 1991-ben közzétett egy 1900-ban készített fényképet, amelyen a székesfehérvári tűzoltólaktanya udvarán 24 maszkos alakoskodó látható.

Richter Mátyás cikke azért jelentős, mert szemtanúk elmondására hivatkozva közli az álarcos felvonulás pontos, részletes leírását. Eszerint a felvonulás húshagyókedden délután 2 óra körül kezdődött. A menet élén kiselejtezett katonaruhába bújtatott álarcos lovas vitéz haladt, aki minden utcabejáratnál a tűzoltótrombita vészese hangjával jelezte, hogy közeledik a farsangi tűzoltó-felvonulás. Utána lobogós ingű parasztleány és rongyos bohócruhába öltözött álarcosok haladtak. Ezt követte az úgynevezett stráfkocsi, amely recsegett-ropogott a rajta ülők súlya alatt. Mögötte állt a rongyos és kormos cigánybanda, ugyanis a néhány fiatal önkéntes tűzoltó felcsapott aznap cigánymuzsikusnak. Mindegyikük egy-egy rozoga hangszeren próbálgatta tehetségét, s a híres bandát egy rongyos ruhába öltözött álarcos karmester dirigálta furkósbottal. A banda muzsikájára egy álarcos pár járt táncot. A férfi Napóleon-kalapot és rongyos bekecset, az asszonyság piros főkötőt és krinlint viselt. A stráfkocsi után egy felcserélt kerekű hintó haladt, rajta egy álarcos, bohócruhába öltözött enyelgő párral. A menet végén a városi szeméthordó vastalyigák zörögtek, telve cifraruhás álarcosokkal, akik folyton mókáztak a velük incselkedő suhancokkal. A menet lassan haladt előre, s a tűzoltótrombita hangjára minden utcasarkon megállt. A karmester ekkor „kikiáltó”-nak lépett fel, s így kezélt szónokolni:

„Tisztelt publikum! Ezennel közhírré tétetik, hogy ma este, 8 órai kezdettel, a híres-neves „Magyar Király” szálloda nagyertermében fényes álarcos bál lesz. Az álarcos szigorúan kötelező, azonban, akinek nincs, eljöhet anélkül is. Mert hát tisztelt publicum, az nem lesz ám zártkörű mulatság, mint a többi bál, mi nem zárunk ki senkit sem, mindenki megjelenhet, akinek piculája van! De személyválogatás sem lesz ám! Úr és paraszt, gazdag és szegény, tűzoltó és fűtő egyformán beállhat oda. Kitűnő muzsikáról, válogatott ételekről és finom italokról gondoskodva van. Olyan finom fánkot ehetik ott mindenki olesó pénzért, amelyet még az öregapja sem látott. Bort pedig olyat ihatik, amelyet szeme szája kíván, de pénzért ám! ... Megértettétek?”

¹² Richter Mátyás: Farsangi szokás. A székesfehérvári tűzoltóból és a bögömetetés. Fejérmegyei Napló, 1931. február 15., február 18. 3. old.

¹³ Gelencsér József–Lukács László: i. m. 185–186. old.

A maskarás kikiáltó tehát mindenkit meghívott az esti bálra, amelyre így nagyon vegyes társaság gyűlt egybe, s amely a régi tűzoltóbálok jó hírnevén évről-évre egyre nagyobb csorbát ejtett. Ahogy Richter Mátyás írja, a bögömetetés is nagyon alpári lett; a tűzoltók közül mondott valaki rögtönzött beszédet, amely mindenféle pórias és illetlen kifejezések halmazából állt, s a hallgatóságban is visszatetszést keltett. A báli közönség viselkedése mindinkább átlépte a „tisztetség határait”, s ezen oknál fogva a tűzoltóbál kiszorult a Magyar Király Szállóból, és a Fehér Bárány Szállodában kapott tánchelyiséget. Itt már nem rendeztek bögömetetést, s mivel fokozódott az illem és erkölcs elleni kihágás, a vezetőség az 1900-as évek elején, felsőbb parancsra megszüntette a tűzoltók farsangi mulatságát.¹⁴

Richter Mátyás írásai az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején tudományos igénnyel, néprajzi látásmóddal elkészített dolgozatok. XIX. századi szemtanúkra hivatkozó részletes leírásai több ponton is kiegészítik a tűzoltók farsangi felvonulására és a bögömetetésre vonatkozó eddigi ismereteket, így máig forrásértékűek a néprajztudomány számára. Annak ellenére, hogy Richter Mátyás munkássága idején az országban még nem létezett etnográfus képzés, úgy vélem méltán nevezhető a gimnázium paptanára Székesfehérvár elfelejtett, s talán első etnográfusának.

Nagy Veronika

Fejér megye nemzetiségei

Fejér megye lakossága a török hódoltság 145 éve alatt elmenekült, elpusztult. A hadjáratok a középkori településszerkezetet feldúlták, szinte teljesen eltűntek az egykor virágzó magyar, kun és besenyő falvak. A kor viszonyainak megfelelően rendezett mezők, települési határok pusztasággá, füves sztyeppévé váltak.

Hódoltsági magyarok, balkáni népek

A XVII. sz. első harmadában, a hosszú háború után, mindössze 26 gyéren lakott települést találtak itt az összeírók. A kipusztult lakosság helyére balkáni népek költöztek. 1630–1650 között 22 új falut hoztak létre a délszláv népek, akik jórészt a török földesurak engedélyével telepedtek meg a Duna mellékén, és mintegy 1370 házban éltek. Voltak köztük szerb parasztok, transzhumáló pásztorok és dalmáciai és bosnyák katolikusok. Utóbbiak ferences szerzetesek vezetésével érkeztek Magyarországra, zárt közösséget alkotnak Ercsiben, Érden, Besnyőn, Ágsvégyen. Ez a délszláv népcsoport azonban nem tudott gyökeret verni ezen a vidéken, mert a török hadjáratok éppen úgy pusztították őket, mint a hódoltsági magyarságot. A török bécsi hadjárata, majd a felszabadító háborúk szinte megtizedelték ezeknek a falvaknak a lakosságát.

Belső migráció, Csernovics szerbjei

A vidék Székesfehérvár visszavételével (1688) megszabadult a töröktől, a háború azonban tovább folyt. Fejér megye az utánpótlási útvonalakba esett, így a háborús körülmények egyáltalán nem szűntek meg. Ennek ellenére bizonyos belső migrációról vannak adatok, amikor a királyi Magyarországról az elmenekült lakosság visszaszivárog a kelet-dunántúli falvakba. Székesfehérvárra veszprémi, győri, komáromi lakosokból jöttek olyanok, akiknek korábbi kötődéseik voltak a városhoz. 1703-ig szervezett telepítés nem indult a megye és a város falai közé, hiszen ekkor még nem volt létbiztonság. 1690–1696 között viszont a Csernovics vezette szerb családok közül mintegy 200 érkezett Fejér megyébe, akik a kiürült rác falvakat foglalták el. Az 1690-ben kapott szabadalomlevél alapján települtek le Székesfehérvárra is, a már meglévő rác közösség közé. A székesfehérvári újonnan letelepedett rácok Pécsre utaztak, ahol Lipót csá-

¹⁴ Richter Mátyás: A székesfehérvári tűzoltók farsangi felvonulása a múlt században. Székesfehérvári Napló, 1929. február 13. 2. old.